

Ольга Мамчур

к. геогр. н., доцент кафедри економічної і соціальної географії,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: olga.mamchur@lnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-3642-4385>

Ірина Ванда

асистент кафедри економічної і соціальної географії,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: iryna.vanda@lnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0320-7536>

**МІСЦЕ ПІВДЕННОЇ АЗІЇ У СВІТОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ:
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ, ГЕОЕКОНОМІЧНІ, ГЕОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ**

У статті розглянуто позиціонування Південної Азії у світовому господарстві в XXI ст. як місце у потоках товарів, капіталу, людей і технологій. Інформаційною базою дослідження є статистичні матеріали інституцій ООН і Світового банку. Обґрунтовано головні суспільно-географічні особливості регіону (асиметричність, контрастність, транснаціоналізація). Структура зовнішньої торгівлі Південної Азії охарактеризована за групами товарів та інтенсивністю технологій, з увагою до останньої при розгляді диференціації за країнами. Виділено типові та специфічні риси регіону порівняно з іншими регіонами країн, що розвиваються, і країн Південної Азії, що мають географічне підґрунтя. Сформульовано риси демографічних і соціальних, економічних контрастів і геополітичної напруженості регіону. Розглянуто особливості потоків міжнародної міграції, зокрема у період поширення пандемії Covid-19, а також напрямки пов'язаних з ними грошових переказів.

Гео економічні аспекти визначаються позицією серед інших макрорегіонів світу, ступенем зв'язків країн із гео економічними лідерами, географічними особливостями потоків міжнародної торгівлі та інвестицій. Відзначається потенціал зростання ролі міждержавного економічного об'єднання для інтенсифікації внутрішньорегіональних зв'язків, що матиме також посилення позиції Південної Азії у світовому господарстві як наслідок. Конфлікти між країнами, політико-ідеологічні відмінності часто не сприяють консолідації зусиль країн регіону. Перебування у сфері впливу різних світових геополітичних гравців, а також трактування Індії як одного з таких акторів, зокрема її протиставлення Китаю, вносять складності у зміцнення місця регіону, і зокрема Індії, у світовій економіці.

Ключові слова: *світове господарство, макрорегіон, асиметрія, зовнішня торгівля, прями іноземні інвестиції, Південна Азія.*

Як цитувати: Мамчур О., Ванда І. Місце Південної Азії у світовому господарстві: суспільно-географічні, гео економічні, геополітичні аспекти. *Часопис соціально-економічної географії*. 2022. Вип. 32. С. 110-119.

<https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-12>

In cites: Mamchur, O., Vanda, I. (2022). The place of South Asia in the World economy: human-geographical, geo-economic and geopolitical aspects. *Human Geography Journal*, 32, 110-119 [in Ukrainian].

<https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-12>

Постановка проблеми. Позиціонування одного із макрорегіонів світу у світовому господарстві є важливим аспектом дослідження суспільної географії та інших міждисциплінарних напрямків, як от гео економіки та геополітики. Макрорегіони є геопросторовими компонентами мегарегіонів-континентів, що сформувалися впродовж тривалої історії людства, в результаті його взаємодії з природним довкіллям, контактів поміж сусідніми народами та поширення інновацій [2]. Із усіх макрорегіонів світу на особливу увагу заслуговує Південна Азія, що лідирує за людністю у світі, та має великий економічний потенціал й має дуже важливу позицію в сучасній гео економічній та геополітичній структурі світу. Нині світове господарство – це не лише система національних економік, об'єднаних просторовими соціальними, економічними, комунікаційними, інформаційними зв'язками на основі міжнародного поділу й інтеграції праці, а й інших підсистем, як от соціально-економічних регіонів, вузлів та центрів, івдів діяльності й інших

суб'єктів економічної сфери (транснаціональних компаній, міжнародних організацій тощо). Дослідити місце Південної Азії у світовому господарстві й оцінити його з точки зору головних суспільно-географічних особливостей, гео економічних та геополітичних аспектів і є **метою цього дослідження**.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Серед суспільно-географічних праць щодо місця Південної Азії у світовому господарстві найбільше таких, де увага звернена на позицію окремих держав. Проте зовсім мало наукових напрацювань, де макрорегіон розглядається як цілісність, з огляду на усе різноманіття своїх чинників розвитку, суспільно-географічних особливостей. В реаліях української науки спостерігається загалом європоцентричний підхід до досліджень Південної Азії, внаслідок якого серед країн, що розвиваються, цього макрорегіону аналізується переважно головний торговельний партнер європейських країн Індія. Також варто зазначити, що найбільш комплексний та

всебічний підхід, із аналізом географічних особливостей розвитку усіх суспільних сфер – населення, соціальної, економічної, політичної, для дослідження місця Південної Азії у світовому господарстві, може запропонувати суспільна географія та конвергентні їй науки геоекономіка та геополітика [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економіко-географічні проблеми розвитку макрорегіонів країн, що розвиваються, висвітлені у монографії М. Книш “Суспільна географія країн, що розвиваються...” [2], зокрема проведена комплексна типізація країн за макрорегіонами; проаналізовані позиції макрорегіонів та окремих країн за рівнем економічної глобалізації, враховуючи міграції населення, міжнародну торгівлю та іноземні інвестиції. Важливим джерелом для суспільно-географічного аналізу макрорегіонів світу є праця “Географія: світи, регіони, концепти” Де Блія, П. Муллера [1], також навчальні посібники В. Безуглого, С. Козинця, С. Кузика У статті використані монографії та праці українських вчених із проблем геоекономіки та геополітики [3, 4, 7], матеріали дослідження Ф. Фукуями [5], у якій висвітлені головні геополітичні проблеми розвитку окремих держав, зокрема Індії.

Методика. Суспільно-географічні дослідження макрорегіону характеризуються особливою методикою комплексного аналізу чотирьох суспільних сфер – демографічної, соціальної, економічної та політичної, особливим акцентом на економіко-географічному, геоекономічному та геополітичному положенні, залученні вчення про суспільно-географічні фактори розвитку макрорегіону, зокрема його економічної сфери, виявлення тенденцій геопросторової організації економічної глобалізації в макрорегіоні, та його окремих країнах, аналіз геопросторових тенденцій зовнішньоторговельної та інвестиційної діяльності, виявлення геополітичних та безпекових особливостей.

Традиційно позиції макрорегіону світу визначають за допомогою аналізу міжнародного поділу праці окремих країн макрорегіону, географічних особливостей зовнішньоторговельної діяльності та інвестування. Важливим є застосування порівняльно-

географічного, також статистичного методів.

При характеристиці структури експорту та імпорту товарів макрорегіону та краї використано середні значення показників за 2016–2020 рр., для згладжування щорічних коливань, особливо 2020 р. (впливу пандемії COVID-19). Розглянуто структуру експорту та імпорту товарів за різними підходами, які використовуються ЮНКТАД: товарними групами (грунтуючись на класифікації за інтенсивністю технологій [11, 12]).

Для аналізу місця Південної Азії у світовому господарстві використані звіти та бази даних міжнародних організацій: Програми розвитку ООН [10], Комітету із торгівлі і розвитку ООН (ЮНКТАД) [14, 16], Організації із продовольства та сільського господарства (ФАО) [9], Світового банку [15] та ін.

Виклад головного матеріалу досліджень. Макрорегіон Південної Азії у складі 8 країн, які розташовані на півострові Індостан й довколишніх територіях та низці островів північної частини Індійського океану, є найбільшим за людністю макрорегіоном світу (1,86 млрд осіб, 2020 р.). Усі 8 країн належать до типу країн, що розвиваються. Це макрорегіон, половина країн якого – це найменш розвинені країни. Мальдіви, Пакистан та Шрі-Ланка є країнами середніх можливостей [1]. Серед головних характерних рис Південної Азії слід відзначити високий рівень народжуваності (1,1% за рік, 2020 р.), хоча, цей показник загалом повільно спадає, адже у 1980 р. він становив 2,4%; ВВП Південної Азії – 3,39 трлн дол. (поточ.) США (2020 р.), з яких 78,5% припадає на Індію, 9,5% – на Бангладеш, а 7,7% – на Пакистан; рівень економічного розвитку – 1823,7 дол. США на одну особу (табл. 1).

Протягом 2000–2020 рр. ВВП макрорегіону зросло у 5,4 рази, що супроводжувалося зміцненням позиції у світі: частка Південної Азії і світовому виробництві товарів і послуг зросла 2,1 рази (рис. 1). Із зростанням ВВП відбувається посилення переважання імпорту товарів і послуг над експортом, від 10–11 млрд дол. на початку 2000-х рр. до 162–174 млрд дол. у 2012 – 2013 рр., з його подальшими коливаннями від 91,8 до 188,9 млрд дол.

Таблиця 1

Головні соціально-економічні показники країн Південної Азії, 2020 (укладено за [10; 15])
The main socio-economic indicators of the countries of South Asia, 2020

Країни	Площа, тис. км ²	Населення, млн осіб	ВВП, млрд дол.	ВВП на особу, дол / особу	Індекс людського розвитку
<i>Південна Азія</i>	<i>5 143,25</i>	<i>1 856,88</i>	<i>3 386,44</i>	<i>1 824</i>	...
Афганістан	652,23	38,93	20,12	517	0,511
Бангладеш	147,57	164,69	323,06	1 962	0,632
Бутан	47,00	0,77	2,32	3 001	0,654
Індія	3 287,26	1 380,00	2 660,25	1 928	0,645
Мальдіви	0,30	0,54	3,74	6 924	0,740
Непал	147,18	29,14	33,66	1 155	0,602
Пакистан	796,10	220,89	262,61	1 189	0,557
Шрі-Ланка	65,61	21,92	80,68	3 681	0,782

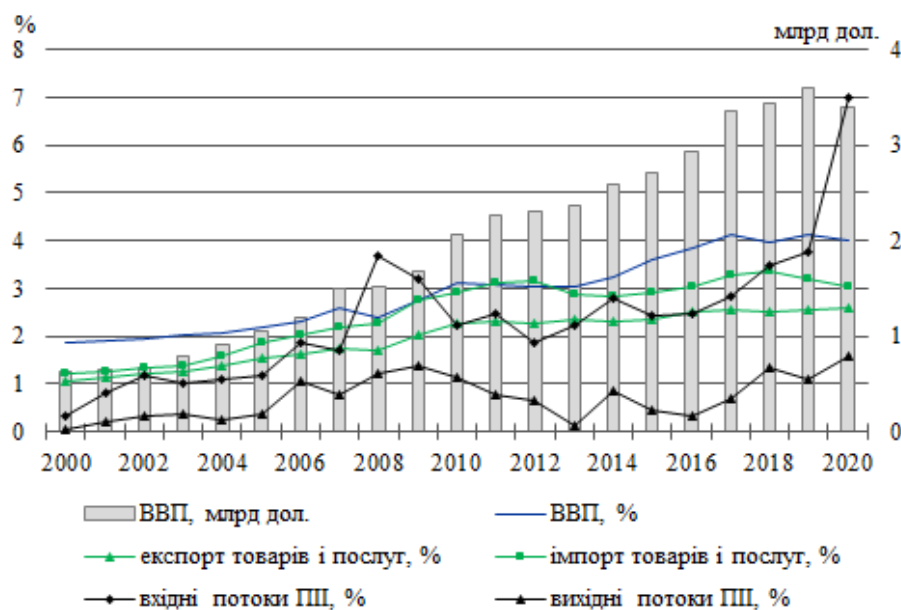

Рис. 1. Динаміка ВВП, частки ВВП, потоків товарів і ПІІ Південної Азії у світі, 2000–2020
(побудовано за даними [15; 14])

Fig. 1. Dynamics of GDP, share of GDP, flows of goods and FDI of South Asia in the world, 2000–2020

В економіках країн південно-азійського макрорегіону багато спільного. Економічні реформи, втім числі як внутрішньо-, так зовнішньоекономічну лібералізацію, яку почали в першій половині 90-х рр. ХХ ст., відбуваються поступово. Традиційні конкурентоспроможні товари країн цього макрорегіону – це продукція швейної і текстильної промисловостей та продовольство. Значні природні та демографічні ресурси регіону дають змогу активно залучати країн регіону Південної Азії до процесів глобалізації, наприклад аутсорсингу. Країни регіону демонструють високі темпи економічного зростання (не тільки Індія з 7% щорічного росту ВВП, але й Пакистан з 4,5% і навіть Бутан з 8%), мають значну частку молодого населення (65% – у віці до 35 років), отже – великий людський капітал (із знанням англійської мови, низькою оплатою праці).

Південну Азію серед іншим макрорегіонів світу вирізняють контрасти суспільно-географічного розвитку: демографічні, соціальні, економічні, політико-географічні. Серед демографічних та соціальних контрастів Південної Азії відзначимо такі: а) важливе демографічне (найбільший за людністю макрорегіон світу) і соціально-географічне положення у світі; б) демографічний вибух; в) абсолютний “полос” голоду серед макрорегіонів світу; г) депривація у сфері освіти й медичних послуг; г) рівень грамотності населення у окремих країнах – низький; д) вплив кастової системи соціальних зв’язків на темпи економічного зростання загалом несприятливий; е) важливе геополітичне та геокультурне положення на карті світу (вихідці із Індії і Пакистану формують одну із найчисельніших діаспор світу). Для Південної Азії характерне негативне сальдо міграції регіону -6,215 млн осіб (2017 р.), а рівень бідності – 21% (менше 1,90 дол. США за ПКС на день, у 2020 р.).

Серед економічних контрастів розвитку Півден-

ної Азії є такі: важливе економіко-географічне глобальне положення; макрорегіон – один із найбільших виробників товарів і послуг світу; поєднання первинних та новітніх (інноваційних) галузей у структурі економіки; низький рівень диджиталізації економіки, водночас, стрімко зростає показник індивідуального користування інтернетом: у 2020 р. 39% населення макрорегіону використовували інтернет, а у 2018 р. ця частка сягала лише 20%; значний рівень економічної глобалізації (в т. ч. відкритості економіки); Індія – один із найбільших-країн реципієнтів світу (5 позиція); е) транснаціональні компанії (ТНК) регіону не займають лідируючих позицій у світі.

Головна суспільно-географічна особливість Південної Азії – асиметричність. Серед країн регіону на Індію припадає 2/3 населення, 4/5 ВВП та майже 2/3 площі макрорегіону, вона – єдина, що має кордони (сухопутні або морські) з усіма державами Південної Азії.

Індія, економічний лідер регіону, має особливе місце у світовому господарстві: велика за економічним потенціалом країна (у першій десятці за обсягом ВВП), друга після Китаю за людністю у світі; має значні природні ресурси, особливо запаси вугілля, залізної руди; також є запаси бокситів, міді, нафти, марганцю; один із найбільших у світі виробників промислових товарів; тут розміщені глобальні центри інформаційних та бізнес-послуг. Економічний потенціал постійно зростає, як і промислове виробництво та збір зернових. Проте, через дуже високий рівень народжуваності рівень економічного розвитку (ВВП на одну особу) збільшується не так швидко.

У кінці 90-х більше 50% населення Індії проживало в умовах нижче рівня бідності. Зараз 22,5% населення країни проживає з доходом нижче сучасної межі бідності 1,90 дол. США на день. Міське населення зросло з 15% у 1940-х рр. до 34% в 2020 р.

від його загальної кількості. Рівень грамотності від 18 % до 74 %. Така ситуація значною мірою визначає специфіку соціального розвитку Індії. Також слід враховувати постійне зростання обсягів індійської економіки внаслідок лібералізації та проведення реформ, зростання ролі Індії у регіоні та світі в результаті стрімкого нарощування воєнного, технологічного та інформаційного потенціалу. Індія, поруч із Китаєм і Японією, є найбільшим продуцентом послуг в Азії (в абсолютних показниках). Величезний економічний потенціал Індії є передумовою широких економічних зв'язків на глобальному рівні, а також значного впливу на асиметрію економічного розвитку у розвитку макрорегіону Південної Азії.

Країни макрорегіону мають важливий вплив на *світові потоки мігрантів*. Індія – країна світу, що мала найбільшу кількість емігрантів (18 млн, або 6,5 % усіх мігрантів у 2020 р.), водночас приваблює для мігрантів з інших країн, переважно з Південної Азії (4,9 млн осіб). Пандемія COVID-19 спричинила зміни у світовому господарстві, зокрема масове повернення мільйонів трудових мігрантів до регіону (репатріовано понад 3 млн у Індію, також Непал мав значне повернення своїх громадян). Індія і Бангладеш мали найінтенсивніше зменшення кількості емігрантів. Змінилися потоки внутрішньої міграції: відбулось значне переміщення населення з міських поселень у сільську місцевість, що зумовило хвилю COVID-19 у селах.

Міграція робочої сили з Південної Азії є ключовою ознакою, що призводить до деяких з найбільших припливів міжнародних грошових переказів. Безробіття та низька заробітна плата зумовлюють те, що велика кількість населення країн Південної Азії залишають регіон, щоб працювати в країнах з високими доходами. У 2020 р. країни Південної Азії формували низку найбільших світових коридорів мігрантів, у т. ч. Індія – Об'єднані Арабські Емірати (3,5 млн осіб), Індія – США (3,2 млн), Індія – Саудівська Аравія (2,5 млн), Бангладеш – Саудівська Аравія (понад 1,0 млн). Значною є і внутрішнь-орегіональна міграція – як добровільна, економічна: Бангладеш – Індія (2,5 млн), так і вимушена, за військово-політичними причинами (з Афганістану у сусідні країни: Іран (3,2 млн) і Пакистан (1,7 млн) [17].

Індія – світовий лідер протягом останніх 10 років за обсягом отриманих надходжень від мігрантів (83,2 млрд дол., 15,4 % світу, 3,1 % ВВП Індії у 2020 р.). Також має 15–17 місце за обсягом платежів мігрантів до інших країн (8 млрд дол., головню до країн регіону). Пакистан і Бангладеш також входить до 10 найбільших одержувачів грошових переказів у світі, отримавши 26 млрд дол. США та 22 млрд дол. США. Попри прогнози, загальні грошові перекази в субрегіон зросли на 5 відсотків у 2020 р.

Попри переважаючі соціально-економічні причини міграції в регіоні, зростає фактор надзвичайних ситуацій внаслідок зміни клімату чи стихійних лих як причини для переселення. Природні катастрофи, спричинені мусонами, зсувами та інтенсивними циклонами спровокували масштабні переміщення людей в 2020 р. у Бангладеші (більше 4 млн осіб), Індії

(майже 4 млн осіб) (1/3 усіх переселень через таку причину у світі). Військово-політичний конфлікт зумовив нову хвилю внутрішніх переміщень в Афганістан (404 тис. осіб). Подальша інтенсифікація природно-екологічних катастроф внаслідок зміни клімату, загострення політичних конфліктів може посилити еміграцію й збільшити тиск на країни-реципієнти мігрантів.

Геоелементні та економіко-географічні аспекти позиціонування Південної Азії в світовому господарстві визначаються його географічним положенням серед інших макрорегіонів, геоелементними інтересами окремих країн, ступенем зв'язків країн регіону із геоелементними лідерами світу, особливостями міжнародного поділу праці, міграційних потоків, географічними особливостями потоків міжнародної торгівлі та інвестицій, технологічним рівнем продукції, рівнем економічної глобалізації й транснаціоналізації.

Проаналізуємо місце Південної Азії у світовій економіці через призму зовнішньо-економічних та інвестиційних потоків. Товарна структура зовнішньоторговельних зв'язків макрорегіону відображає її географічний потенціал та кон'юнктуру світового ринку. Типовим для макрорегіону країн, що розвиваються, є переважання у експорті продукції низькотехнологічних і ресурсних виробництв порівняно з високо-технологічними; унікальним є висока частка первинних продуктів (сільськогосподарської продукції, палива, руд) в імпорті, що відображає продовольчу і сировинну залежність.

У експорті товарів регіону найбільша вага низькотехнологічних виробництв (31,3 % (рис. 2), переважно товарів текстильної (23,9 %) промисловості (рис. 3), також виробів зі шкіри, деревини, ювелірних виробів) і виробництв, які ґрунтуються на ресурсах (25,5 %, зокрема продуктів харчування (11,5 %), продукції металургії, будівельних матеріалів). На середньотехнологічні виробництва припадає 19 % вартості експорту, особливо продукції хімічної промисловості (добрив, фарб, пластику) й транспортного машинобудування.

На світовому ринку товарів позиції Південної Азії великою мірою формує Індія (80,5 % експорту і 73,4 % імпорту у 2016–2020 рр.) при значних відмінностях поміж іншими країнами (рис. 2). Найвищу частку первинних продуктів (продукції сільського господарства й видобувної промисловості) у експорті товарів (72–73 %) мають Афганістан і Мальдіви; високу (20–25 %) – Бутан, Шрі-Ланка, Пакистан. Міцними є позиції макрорегіону на світовому ринку аграрної і продовольчої продукції як от базових рису (Індія – понад 50 %, також Пакистан) та чаю (Індія, Шрі-Ланка – 48 %), так і на вузькоспеціалізованій продукції мускатного горіху і кардамону (Індія, Непал, Шрі-Ланка), фісташок та інших видів горіхів (Афганістан, Пакистан), так і ресурсних виробництв (волокна бавовнику – Індія, 15 %, 3 місце у світі, цукор рафінований – Індія, 12 %, 1 місце у світі) [9]. Первинні продукти експорту товарів Бутану, в силу географічного положення, природних особливостей, низького рівня розвитку головню сировина для металургії, будівельної індустрії (галька, валуни, до-

ломіти). Ресурсо-орієнтовані виробництва (сільське і лісове господарства, видобувна промисловість, що є значно праце-і ресурсомісткими) мають найбільшу частку в Індії (30,2 %, що відображає індустріально-аграрний тип господарства), Шрі-Ланці і Бутані (17–8 %). Експорт низькотехнологічних виробництв, зокрема продукції легкої промисловості, – це основа

економіки Бангладешу (93,3 %), Пакистану, Непалу, Шрі-Ланки (63,1–50,7 %). А експорт продукції середньо-технологічної продукції найбільший у Бутані (38,6 %, головню продукція металургії – чавун, мідь) та Індії (22,5 %, продукція транспортного машинобудування і хімічної промисловості) [14].

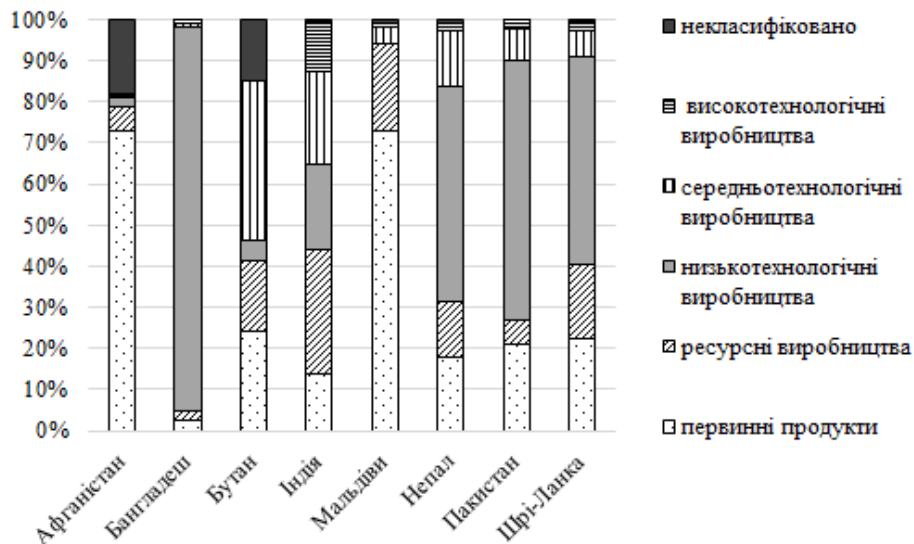

Рис. 2. Структура експорту країн Південної Азії за LALL класифікацією, %, 2016–2020 (побудовано за даними [14])

Fig. 2. Export structure of South Asian countries according to the LALL classification, %, 2016–2020

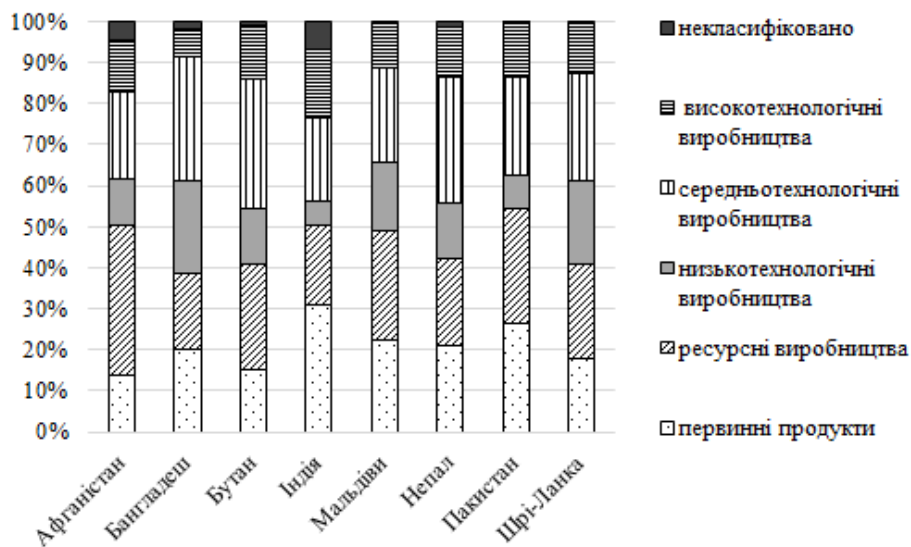

Рис. 3. Структура імпорту країн Південної Азії за LALL класифікацією, %, 2016–2020 (побудовано за даними [14])

Fig. 3. Import structure of South Asian countries according to LALL classification, %, 2016–2020

3-поміж країн макрорегіону тільки Індія – нова індустріальна країна, має досить значний (12,3 %) експорт продукції високотехнологічних виробництв, зокрема фармацевтичної галузі, яка забезпечує до 50 % світового попиту на вакцини, зокрема 70% вакцин, рекомендованих Всесвітньою організацією охорони здоров'я (у межах основного календаря імуніза-

ції), більшу частину анти-ретровірусних препаратів для боротьби з ВІЛ/СНІДом; зосереджує 8 з 20 найбільших світових компаній з виробництва препаратів-генериків (непатентованих лікарських засобів, що є відтворенням оригінальних препаратів, на який закінчився термін патентного захисту, з доведеною фармацевтичною, біологічною і терапевтичною екви-

валентністю вихідного препарату); 8–13% загального обороту фармацевтичних компаній спрямовується на науково-дослідні роботи. Протягом 2015–2020 рр. експорт продукції фармацевтичної промисловості Індії зріс з 16,9 до 20,7 млрд дол. Головними напрямками експорту є розвинені країни (США – 30,3 %, ЄС – 15, 7% у 2019 р.), а також країн Африки, що розвиваються (через контракти під егідою ВООЗ), що свідчить про високу конкурентоспроможність виробництв [13]. Боротьба з COVID-19 посилила конкурентні позиції країни на світовому фармацевтичному ринку, зокрема в країні за ліцензійною угодою виробляють вакцину під торговою маркою “CoviShield” (розроблена Оксфордським університетом (Велика Британія) та компанією “AstraZeneca” (Швеція – Велика Британія)). У 2020 р. відбувся притік ПІІ через транскордонні угоди про злиття і поглинання, зокрема злиття “Unilever India” з “GlaxoSmithKline Consumer Healthcare India” (дочірня компанія британської “ GlaxoSmithKline”) (вартістю 4,6 млрд дол.) [16].

Відзначимо високу частку неklasифікованих товарів у окремих країнах: 18,1 % обсягів експорту Афганістану - це експорт напівдорогоцінного каміння і виробів з нього, що відображає природний капітал і розвиток традиційних виробництв; 14,8 % експорту Бутану — переважно електроенергія. Тобто, міжнародна спеціалізація цих найменш розвинених країн і надалі відображає їх природний капітал.

У імпорті товарів Південної Азії найбільше припадає на первинні продукти (28,3 %) (рис. 3), головним чином паливо (паливні матеріали – 23,9 %), руди (4,8 %), сільськогосподарська сировина (2,6 %) (рис. 3)); продукцію середньо-технологічних (22,4 %,

переважно хімічної промисловості, транспортного машинобудування) і низькотехнологічних (20,7 %, переважно продукція металургії, харчової і текстильної промисловості) виробництв. На продукцію високотехнологічних виробництв – електронного, електротехнічного, телекомунікаційного і комп’ютерного устаткування тощо – припадає 14,8%. Зазначимо, що на Індію припадає 94,1 % імпорту паливних продуктів регіону.

Зовнішня торгівля товарами Бутану завжди була зосереджена на двох близьких країнах – Індії та Бангладеш, на які припадає 4/5 експорту та імпорту. Ця тенденція збережеться і в найближчому майбутньому, насамперед через їх географічне розташування, близькість, підкріплена тісними двосторонніми зв’язками з обома країнами.

Інвестування і гео економічні позиції макрорегіону. Динаміка потоків ПІІ відображає місце Південної Азії у світовій економічній системі. Як для макрорегіону країн, що розвиваються, притаманне переважання обсягу вхідних ПІІ над вихідними (рис. 1). Потік вхідних ПІІ у ХХІ ст. зріс від 4,7 млрд дол. до 69,7 млрд дол., при скороченні обсягів порівняно з попереднім роком у 2003 р., 2009–2010 рр. і 2012 рр. Концентрація вхідних ПІІ серед країн Південної Азії посилюється: частка Індії зросла з 76,8 % до 92,0 %. Обсяг вихідних потоків ПІІ також зріс, проте його частка у світовому показнику залишається невеликою, менше 1,5%. Індія як економічно передова країна макрорегіону виступає головним донором ПІІ (понад 99 % у 2018–2019 рр.), а головними реципієнтами є переважно сусідні країни: Бутан (гідроенергетика), Непал, Шрі-Ланка - сумарно до 80 % (рис. 4).

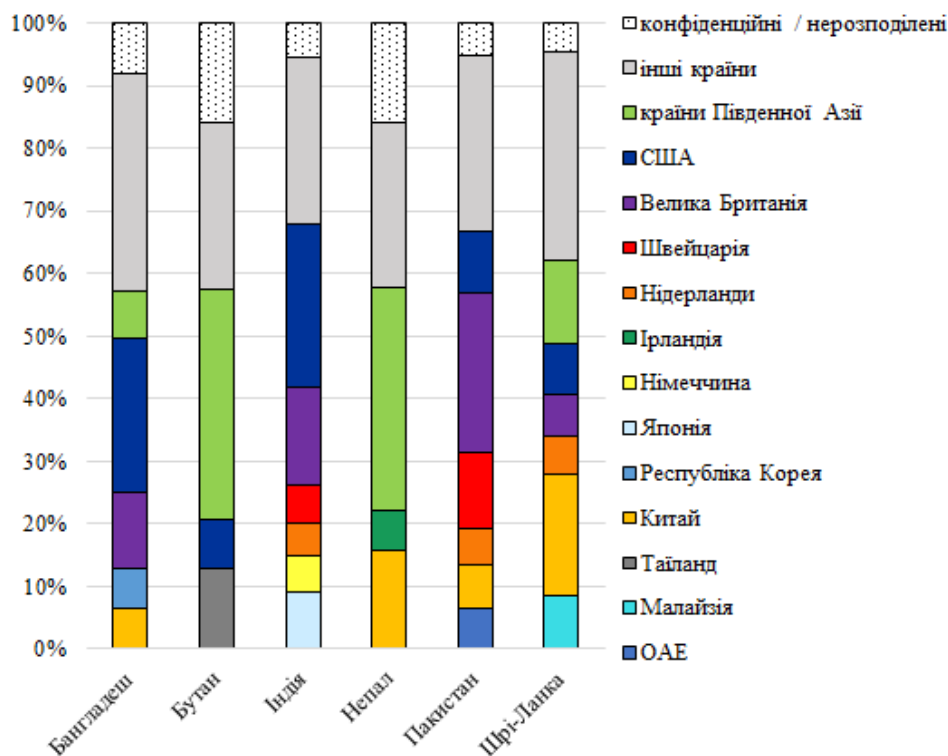

Рис. 4. Структура нагромаджених ПІІ країн Південної Азії, %, 2020 (побудовано за даними [16])
Fig. 4. The structure of accumulated FDI of South Asian countries, %, 2020

Потік інвестицій спрямовано у країни Африки, зокрема острівні держави в Індійському океані – Маврикій та Сейшели, з якими має традиційні тісні геоекономічні та економічні зв'язки (ще з часів перебування у складі Британської імперії). Динамічним є співробітництво країн Південної Азії із іншими країнами Африки, зокрема Західної. Індія надає послуги у Беніні – з освіти для студентів, підвищення кваліфікації лікарів, тут функціонують три компанії “ARISE”, що розробляють промислові екосистеми та їхню спеціалізовану інфраструктуру й логістичні рішення у країнах Африки, зокрема реалізовано проекти у Габоні (агро-лісове спрямування), Того і Беніні (текстильне виробництво з бавовни, переробка сої, виробництво продовольства, агропромислове виробництво), реалізуються у Руанді, Чаді [8].

Інвестиції спрямовані на індустріалізацію країн Африки, враховують геоекономічні інтереси Індії, запроваджується формування транснаціональних ланцюгів виробництва: в Індії немає певних видів деревини, тому перший рівень обробки відбувається в Габоні (виробництво лицевого шпону), а другий рівень обробки відбувається в Індії (виробництво фанери). З іншої сторони, ринки розвинених країн (США, ЄС) часто створюють преференції для товарів, виготовлених у країнах Африки, тому розміщення останньої ланки ланцюгів виробництва у країнах Африки дозволяє конкурувати з іншими країнами і захоплювати їхні ринки (наприклад, індійські виробники кеш'ю, які створюють виробничі потужності в Беніні, можуть користуватися перевагами Договору про ЄС, щоб конкурувати з виробниками з В'єтнаму та захопити європейський ринок). В Західній і Центральній Африці є дуже мало великих виробничих потужностей. Індійські промисловці та виробники можуть скористатися цим розривом і створити виробничі потужності, щоб захопити величезний африканський ринок.

Попри значний просторовий і економічний потенціал Індія не входить до переліку п'яти найбільших експортерів *послуг* серед країн Азії, що розвиваються, натомість займає четверте місце серед них за імпортом (2,1% світового імпорту у 2020 р, при спаді на 23,3% за рік). Це додатково засвідчує про значний внутрішній ринок країни зокрема і регіону, попри бажання вийти підприємців освоїти нові ринки збуту (у т. ч. з використанням шляхів інвестування у інші країни). Відзначимо особливо велику роль Індії для групи країн, що розвиваються (у контексті розвитку глобалізаційних зв'язків Південь–Південь). Протягом 2015 – 2020 рр. країна є шостою за значенням у світі для експорту послуг і 9–1-ою за імпортом країн, що розвиваються.

У регіоні експорт послуг переважає імпорт за рахунок Мальдів (туристичні послуги) та Індії (головно комп'ютерні та інші бізнесові послуги). Частка Індії в світовій торгівлі послугами є вищою, ніж у торгівлі товарами – ознака зростаючої економіки, трансформації господарства відповідно до сучасних тенденцій розвитку (сервізація, діджиталізація економіки). Майже не представлені у експорті фінансові, страхові, інтелектуальної власності, консультаційні послуги, надавачами яких на ринку виступають пере-

важно провідні розвинені країни світу. Проте, завдяки особливостям людського капіталу у містах Бангалор та Гайдерабад (Індія) сформувались центри, що спеціалізуються на наданні аутсорсингових послуг у галузі інформаційних технологій, бізнес послуг та ін. у глобальних масштабах.

Транспортування і формування міжнародних логістичних ланцюгів формується через найбільші морські порти Південної Азії: Карачі, Мумбаї, Коломбо, Парадіп, Колката, Читтагонг. Проте, ці вони значно поступаються за обсягом товарообігу портам у Східній та Південній Азії. Найбільші за пасажирообігом аеропорти є у Делі та Мумбаї. Найбільші фінансові біржі макрорегіону розташовані у Делі, Мумбаї та Карачі. Головні економічні центри макрорегіону сформувались переважно на морському побережжі та в долинах рік Інду й Гангу, що окрім економічних факторів, спричинене характером історико-географічного розвитку країн Південної Азії.

Транснаціоналізація господарства країн макрорегіону, як вияв процесів світової інтеграції у результаті глобальних операцій локальних ТНК, проте не характеризується швидкими темпами, порівняно із іншими макрорегіонами, проте має вплив на окремі галузі господарства. За даними ЮНКТАД, поміж 100 найбільших нефінансових ТНК тільки три представляють регіон Південної Азії, зокрема його країну – лідера – Індію: “Tata Motors Ltd” працює у атомобілебудуванні, “Oil and Natural Gas Corp Ltd” – у видобувній галузі, “Bharti Airtel Limited” – у телекомунікаційній [14].

Серед нефінансових ТНК країн, що розвиваються, корпорація “Tata Motors Ltd” має відносно високу позицію за індексом транснаціоналізації. Різного типу виробництва, дослідно-конструкторські і дизайнерські підрозділи цієї корпорації розміщені у понад 30 локаціях Індії, Китаю, також країн Європи, Африки, Латинської Америки. Понад 80% активів, обсягів продаж зосереджені за кордоном; понад 71% зайнятих. Інші ТНК Індії мають низький індекс транснаціоналізації; 3/4 активів і понад 75% зайнятих зосереджено у країні.

Найбільшим міждержавним економічним об'єднанням у макрорегіоні є Асоціація регіонального співробітництва Південної Азії (СААРК), проте вона поступається за рівнем впливу на світову економіку організаціям в інших макрорегіонах, що є наслідком розрізнення економічних інтересів країн Південної Азії.

Перебування у сфері впливу різних світових геополітичних гравців, зокрема Китаю, США країн сусідніх макрорегіонів Південно-Західної та Південно-Східної Азії, сприяють ускладненню в процесі зміцнення місця регіону в світовій економіці. Геополітичне становище і геополітична напруга у Південній Азії характеризується такими рисами: а) важливим геополітичним і політико-географічним положенням у світі; б) один із ключових макрорегіонів країн, що розвиваються ("південного поясу" світу); в) історико-політичні зв'язки із західним світом та безпосереднє суперництво із Китаєм; г) політичне і військове суперництво ядерних держав Індії та Пакистану; ґ) регіональна політична інтеграція Пакистану

із країнами-сусідами Південно-Західної Азії; д) регіональна політична інтеграція Індії із країнами Південно-Східної та Східної Азії та, загалом Тихоокеанським регіоном; е) безпековий діалог Індії із країнами західних демократій (Третинний та Четвертинний (QUAD) діалоги безпеки за участю США, Австралії та ін.) і Росією; безпекова співпраця Пакистану із країнами Південно-Західної Азії.

Сусідство макрорегіону з Китаєм характеризується активним просуванням власних інтересів останнього, інфраструктурних проектів у межах ініціативи “Один пояс – один шлях”. Важливим політичним і економічним партнером Китаю є Пакистан, фактично існує китайсько-пакистанський економічний коридор (у провінції Белуджистан, де завдяки китайським інвестиціям збудований найглибший у світі порт Гвадар). Це створює додаткову напругу із боку Індії, яка побоюється “оточення” своїх територій Китаєм і Пакистаном.

Лідуючі позиції у геополітичній системі південно-азійських держав займають Індія та Пакистан. При цьому їхні геополітичні інтереси є протилежними. Для Індії головним перспективним напрямком тяжіння є південний схід Азії й посилення участі в азійсько-тихоокеанському співробітництві. Пакистан стратегічно більше пов’язаний із країнами Південно-Західної Азії, а також його зв’язки тяжіють на північ, в центр Євразії.

Безпекове середовище у регіоні Південної Азії є нестабільним і вразливим з декількох причин. Дуже складними є індійсько-пакистанські відносини - не лише з огляду на претензії щодо Кашміру, країни постійно звинувачують одна одну в порушенні прав людини, провокаціях та підтримці терористів. Одним із аспектів протиріччя є проблема нарощування військового потенціалу, також суперечки про розподіл водних ресурсів, особливо вод р. Інд та її приток. Ядерний фактор протистояння Індії та Пакистану не сприяє регіональній інтеграції. Обидві країни здійснюють ядерні та ракетні випробування, працюють над забезпеченням засобів доставки ядерної зброї. Індія також має власну космічну програму. Пакистан

на відміну від Індії, яка задекларувала чіткий оборонний характер ядерної програми, своєї офіційної ядерної доктрини загалом не має. Ризики залишаються високими, проте більшість експертів впевнені, що обидві держави створили ядерні програми, у першу чергу, для взаємного стримування. Ситуація ускладнюється присутністю на Індійському субконтиненті великої кількості зброї, багатьох терористичних, фундаменталістських організацій, відносно потужного наркотрафіку (походженням з Афганістану).

Висновки. Макрорегіон Південної Азії має важливу роль у геоekonomічній та геополітичній структурі світу. Асиметричність розвитку макрорегіону, наявність лідера Індії, значно узалежнює країни макрорегіону від економічних інтересів цієї держави. Важливе демографічне і природно-географічне, ключове економічне глобальне положення макрорегіону (один із найбільших виробників товарів, реципієнт інвестицій у світі) впливає на процеси міжнародної інтеграції та економічної глобалізації. Експорт традиційно формується із аграрної і продовольчої продукції, а також машинобудування (в окремих країнах). Одним із найбільших експортерів послуг, особливо інформаційних, у світі є Індія. Для більшості країн характерний динамізм у економічному розвитку (за базовими макропоказниками). Контрастною для регіону залишається палітра геоekonomічних партнерів – Китай, США, Європейський Союз, інші країни Азії, Африки. Інвестиційна політика геоekonomічного лідера макрорегіону із найбільш диверсифікованою економікою – Індії – через пріоритетний доступ до природних ресурсів і споживчого ринку країн Африки підсилює позиції індійських товарів на світовому ринку. Конфлікти між країнами, значний військовий потенціал, політико-ідеологічні відмінності часто не сприяють консолідації зусиль із посилення позицій на зовнішніх ринках. Перебування у сфері впливу різних світових геополітичних гравців, а також трактування Індії як одного з таких акторів, зокрема її протиставлення Китаю, вносять складності у зміцнення позицій регіону у світовому господарстві.

Список використаної літератури:

1. Блїй Г. де, Муллер П., Шаблїй О. Географія: світи, регіони, концепти: пер. з англ. Київ: Либідь, 2004. 740 с.
2. Книш М. Суспільна географія країн, що розвиваються: проблеми теорії, методології та методики: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2019. 276 с.
3. Суспільно-політичні трансформації в країнах Сходу на сучасному етапі: колективна монографія. Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2012. 220 с.
4. Торговельні війни сучасності та їх вплив на економічне зростання і розвиток у світі та Україні / Наук. ред. В. Юрчишин. К.: Заповіт, 2019. 190 с.
5. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії: пер. з англ. Київ: Наш формат, 2019. 608 с.
6. Шаблїй О. Структурування географічної науки: історичний досвід і сучасні тенденції / М. Влах, О. Шаблїй, Л. Котик // Матеріали Всеукр. наук. семінару, присвяч. 110-літтю від народження проф. О. Т. Ващенко (м. Львів, 13 грудня 2018 р.). Львів, 2018. С. 55-64.
7. Acharya M. R., Mostofa S. M., Ware, H., Halder R. The Belt Road Initiative and the Future of Globalisation. Perspectives from South Asia // Peace and Security Review, 2018, Vol. 8, No. 18, Third Quarter, P. 1-11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bipss.org.bd/pdf/Review%207-1-19.pdf>.
8. Arise. Integrated Industrial Platforms [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ariseip.com/project/gdiz>.
9. Faostat. Food and Agriculture Organization of the United Nations (2022) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.fao.org/faostat/en/#data>.

10. Human Development Report 2020: The next frontier. Human Development and the Anthropocene / UNDP. Geneva, 2021. 412 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>
11. Lall S. The technological structure and performance of developing country manufactured exports, 1985–1998 // Oxford development studies, 2000, 28(3), P. 337-369. <https://doi.org/10.1080/713688318>
12. Majumder, R. Globalisation, technology and employment: looking back // MPRA Paper. Munich, 2020. 31 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/id/eprint/110077>.
13. Pharmexcil / Pharmaceuticals Export Promotions Council of India, 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pharmexcil.com/uploads/tradestatistics>
14. UNCTAD Stat Data Center / UNCTAD, 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>
15. World Bank Open Data / World Bank, 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator>
16. World Investment Report 2021: Investing in sustainable recovery / UNCTAD. Geneva, 2021. 280 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf
17. World Migration Report 2022 / IOM. Geneva, 2021. 540 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://publications.iom.int/system/files/pdf/WMR-2022.pdf>

Olha Mamchur

PhD (Geography), Associate Professor of the Department of Economic and Social Geography, Ivan Franko National University of Lviv, Universytetska str. 1, Lviv, 79000, Ukraine, e-mail: olga.mamchur@lnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-3642-4385>

Iryna Vanda

Assistant of the Department of Economic and Social Geography, Ivan Franko National University of Lviv, Universytetska str. 1, Lviv, 79000, Ukraine, e-mail: iryna.vanda@lnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0320-7536>

THE PLACE OF SOUTH ASIA IN THE WORLD ECONOMY: HUMAN-GEOGRAPHICAL, GEO-ECONOMIC AND GEOPOLITICAL ASPECTS

The article deals with the positioning of South Asia in the world economy in the XXI century as its place in the flows of goods and services, finances, humans and technologies. The information base of the research is newest available statistical data of the UN institutions and the World Bank. Intra-regional diversity as disparities between countries is shown. The entrenchment in the world economy is proved by GDP growth, dynamics of foreign trade and foreign direct investments. The main human-geographical features of the region are substantiated: asymmetry with India as extremum, contrasts, and rather low transnationalization. Demographical and social, economic contrasts and geopolitical tensions of South Asia, that has deep historical and cultural roots, are distinguished. The structure of South Asia's foreign trade is characterized by groups of goods and technological classification. The typical feature for the developing countries regions is the predominance in exports of low technologies and resources-based manufactures. The unique for South Asia is the high share of primary products in imports, that reflects food and raw material dependence. Based on the technological classification The last one applied for regarding the differentiation by countries in its ties with geographical factors.

Geo-economic aspects are determined by the position among other macro-regions of the world, the degree of ties with geo-economic leaders, geographical features of international trade and investment flows. Economic integration is considered in the context of the functioning of the South Asian Association for Regional Cooperation, which includes all countries of the region. The potential growth of the role of interstate economic association for intensification of intra-regional ties is noted, which will also strengthen the position of South Asia in the world economy as a consequence. Conflicts between countries, political and ideological differences often do not contribute to the consolidation of efforts of the countries in the region. Staying in the sphere of influence of different global geopolitical players, as well as the interpretation of India as one of such actors, in particular its opposition to China, bring difficulties in strengthening the place of the region and, in particular, India, in the world economy.

Keywords: *world economy, macro-region, asymmetry, foreign trade, foreign direct investment, South Asia.*

References:

1. Bliy, H. de, Muller, P., & Shabliy, O. (2004). *Heohrafia: svity, rehiony, koncepty* [Geography: Realms, Regions, and Concepts]. Kyiv: Lybid, 740 p.
2. Knysh, M. (2019). *Suspilna heohrafia krayin, shcho rozvyvayutsia: problem teorii, metodologiyi ta metodyky: monography* [Human geography of developing countries: problems of theory, methodology and methods: monograph]. Lviv: Publishing center of Ivan Franko LNU, 276 p.
3. *Suspilno-politychni transformatsii v krainakh Skhodu na suchasnomu etapi: kolektyvna monografiya* (2012). [Socio-political transformations in the countries of the East at nowadays period: collective monography]. Kyiv: Institut shodoznavstva im. A. Yu. Krymskoho, 220 p.
4. Yurchyshyn, V. (ed.) (2019). *Torhivelni viyny suchasnosti ta yih vplyv na ekonomichne zrostantia i rozvytok u sviti ta Ukraini* [Modern trade wars and their impact on economic growth and development in the world and in Ukraine]. Kyiv: Zapovit, 190 p.
5. Fukuiama, F. (2019). *Politychnyy poriadok i politychnyy zanepad. Vid promyslovoi revolutsii do globalizatsii demokratsii* [Political order and political decline. From the industrial revolution to the globalization of democracy]. Kyiv: Nash format, 608 p.

6. Shabliy, O., Vlach, M., & Kotyk, L. (2018). Strukturuvannya heorafichnoi nauky: istorychnyy dosvid i suchasni tendentsiyi [Structuring of Geographic science: historical experience and modern trends]. Materialy Vseukr. nauk. seminaru, prysvyach. 110-littyu vid narodzhennya prof. O. T. Vashchenka (m. Lviv, 13.12.2018). Lviv, 2018. P. 55-64.
7. Acharya, M. R., Mostofa, S. M., Ware, H., & Halder, R. (2018). The Belt Road Initiative and the Future of Globalisation. Perspectives from South Asia. Peace and Security Review, Vol. 8, No. 18, Third Quarter, P. 1-11. Retrieved from <https://www.bipss.org.bd/pdf/Review%207-1-19.pdf>
8. Arise. Integrated Industrial Platforms (2022). Retrieved from <https://www.ariseip.com/project/gdiz>
9. Faostat. Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2022). Retrieved from <https://www.fao.org/faostat/en/#data>
10. UNDP (2021). Human Development Report 2020: The next frontier. Human Development and the Anthropocene. Geneva. 412 p. Retrieved from <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>
11. Lall, S. (2000). The technological structure and performance of developing country manufactured exports, 1985–1998. *Oxford development studies*, 28(3), 337-369. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/713688318>
12. Majumder, R. (2020). Globalisation, technology and employment: looking back. *MPRA Paper*. Munich. 31 p. Retrieved from <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/id/eprint/110077>
13. Pharmaceuticals Export Promotions Council of India (2021). Pharmexcil. Retrieved from <https://pharmexcil.com/uploads/tradestatistics>
14. UNCTAD (2021a). UNCTAD Stat Data Center: tables. Retrieved from <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>
15. World Bank (2022). World Bank Open Data: tables. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator>
16. UNCTAD (2021b). World Investment Report 2021: Investing in sustainable recovery. Geneva, 2021. 280 p. Retrieved from https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf
17. IOM (2021). World Migration Report 2022. Geneva. 540 p. Retrieved from <https://publications.iom.int/system/files/pdf/WMR-2022.pdf>

Received 20 April 2022

Accepted 18 May 2022